

ביאורים

כפי שראינו, רבי יוסף אלבו מעמיד את עיקרי התורה על שלושה - 'מציאות ה', 'תורה מן השמים' ו'שכר ועונש'. את הקביעה הזאת הוא מבקש לעגן בראשיתה של התורה עצמה. הנחת העבודה של רבי יוסף אלבו היא שעיון בוהן בפרקי הפתיחה של התורה, מאפשר מעין הצצה ל'ד.נ.א' של התורה שהם כאמור - שלושת עיקריה. דבר זה דומה להתבוננות בפרט אחד מבני האדם שמאפשרת לנו הבנה מסוימת על כלל המין האנושי. את החלק הראשון, העוסק במציאות ה', תוחם רבי יוסף אלבו בין פתיחת התורה - 'בראשית' לבין פרק ב' פסוק ד'. ההתרחשות המתוארת בחלק זה מתמקדת בתהליך בריאת העולם. תהליך זה נותן ביטוי לכך שעולמנו איננו תוצר של חוקיות דטרמיניסטית עיוורת, אלא הינו פרי פעולה בחירות-רצונית של ריבונו של עולם. כמו כן, יש להתבונן על שלבי תהליך הבריאה המתוארים בתורה כשלבים שונים והדרגתיים ששיאם בבריאת האדם. עובדת היות בריאת האדם הותמת את ימי הבריאה איננה מקרית; זהו ביטוי לכך שבריאה זו מהווה תכלית עיקרית שלשמה נוצרה כל אותה מערכת מסועפת הקרויה עולם. "פי התכלית בכל דבר - סוף המעשה; ולזה היה האדם סוף היצירות, כמו שהמלאכה הראשית סוף כל המלאכות". לכן, מבאר רבי יוסף אלבו, בפרקים אלה נקרא הבורא בשם אלוהים דווקא ולא בשמות אחרים. שם זה מהווה ביטוי לכוחו הכל-יכול של הבורא לברוא וליצור כרצונו, ללא כל הגבלה. וזהו כאמור העיקר הראשון - מציאות ה'.

הרחבות

• ישראל הם תכלית הבריאה

פי התכלית בכל דבר - סוף המעשה. רבי יוסף אלבו מצביע פה על עיקרון בריאה: הנברא האחרון הוא הסיבה בגללה נברא כל מה שקדם לו. האדם, לדוגמה, הוא תכלית הבריאה, ובשבילו נבראו השמים והארץ, החיות והעצים, החרים והנחלים. תפקידו של האדם הוא לרומם את הבריאה כולה.

המהר"ל מבאר שתפקיד זה חל גם על עם ישראל: "ותמצא דבר זה בישראל, שגם הם נבראו באחרונה... שהרי לא תמצא שום אומה נבראת ויצאה לפועל אחר ישראל, כי עמון ומואב ועשו הכל (כולן) היו אומות גדולות קודם ישראל, כמו שמוכיח מן הכתוב, שמוכיח אותם הכתוב קודם שיצאו ישראל ממצרים. אם-כן יש לישראל סגולת האדם אשר הוא נברא באחרונה" [נצח ישראל י]. עם ישראל נעשה לעם ביציאת מצרים, לאחר שכל האומות כבר עמדו על רגליהן והפכו לעמים, והדבר מעיד שהוא פסגת היצירה. ומדוע ישראל צריכים להיות מעל כל השאר? משום שלעם ישראל יש תפקיד - לרומם את האומות, בדיוק כפי שתפקיד האדם הוא לרומם את הבריאה.

פרק אחד-עשר

"וזאת התורה אשר-שם משה לפני בני ישראל" [דברים ד, מד] - אחר שהכל מסכימים עליה היתה אלהית, ראוי שנשים אותה שרש ומבחן לדתות האלהיות, וראוי שילקח ממנה ראיה עליהן. וזה, כי כמו שפון האיש האחד ילקח ראיה על כל אישי המין בידיעת הדברים שהם עצמיים והכרחיים למציאות וקיום מציאותו, כן ראוי שתלקח ראיה מן הדברים שבאו בתורת משה הכרחיים למציאותה וקיום מציאותה על הדברים שראוי שיהיו בתורה האלהית נותנים מציאותה ומקיימים מציאותה גם-כן.

ואחר שאנחנו נמצא שיסדה תורת משה בתחלתה שלש ההתחלות שזכרנו, שהן: "מציאות ה'" ו"תורה מן השמים" ו"שכר ועונש" - יראה שהן התחלות הכרחיות לתורה אלהית. ולזה יסדה אותן בפרשת "בראשית", לרמז על שאלו הן התחלות לתורה האלהית. וזה, כי כמו שבכל חכמה ינחו בתחלתה הדברים וההתחלות שעליהם תסב החכמה היא, והם שרשים לאמת כל הדברים שיבואו בה - כן נכתבו בפרשת "בראשית" שלשה ענינים חלוקים זה מזה, יתבאר בכל אחד מהן עקר מאלו-העקרים, להורות כי אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית שעליהם תסב היא וכל עניניה.

פי מ"בראשית" עד "אלה תולדות השמים" [ב, ד] הוא ענין אחד, נכתב להורות על העקר הראשון, שהוא מציאות הש"י, הפועל ברצון ל"כל הנמצאות, כדי להכחיש סברת פת אפיקורוס, שהיו חושבים שהעולם נפל במקרה ושאינו לו סבה פועלת. ועל זה-העקר סובב כל הספור אשר מ"בראשית" עד "אלה תולדות השמים" - כי בסדר שנמצא כתוב בפרשת בראשית לנבראים, ממדרגת מציאותם זה-על-זה וסדורם ומציאות הצורות - כצמח והחי והמדבר - בזמנים מתחלפים, כל-זה ממה שיורה על מציאות פועל ברצון, כמו שיתבאר במאמר שני [פ"ד] בעזרת ה'.

ובאר בזה-החלק שמבחר כל הנמצאות השפלות הוא מין האדם, ושהוא לבדו עקר פגנת היצירה בעולם השפל, כי הוא לבדו הולך מהלך הצורה והשלמות לשאר הצורות, כצמח והחי. כמו שהמלאכות הקודמות לאיזו-מלאכה, הן כמו הכנות וחמר אליה, והיא כמו צורה אליה; כן כל הצורות הקודמות לצורה האנושית, הן כמו הכנות וחמר אליה, והיא כמו צורה אליה.

ולזה נתאחרה יצירתו ונתיחסה אל ה' יותר מפל יצירת שאר הבעלי-חיים, לרמז על שתכלית פגנת הפועל ביצירת הצורות והצמח והחי היתה מציאות הצורה האנושית בלבד. כי האדם לבדו, מבין שאר הנמצאות השפלות, מכיר מציאות הפועל; וכשנמצא האדם נשלמה היצירה, ואז נאמר [בראשית ב, א]: "ויקלו השמים והארץ וכל-צבאם" - פי התכלית בכל דבר - סוף המעשה; ולזה היה האדם סוף היצירות, כמו שהמלאכה הראשית סוף כל המלאכות, וכלן קודמות אליה ונמצאות בעבורה. וכל זה-החלק לא נכתב אלא להורות על העקר הראשון, שהוא מציאות הפועל לכל הנמצאות בלבד. ולזה לא נזכר בכל החלק הזה, שהוא מ"בראשית" עד "אלה תולדות השמים", אלא שם "אלהים" בלבד, כלומר: בעל היכלת להמציא הכל - להורות כי לא היתה הפגנה בכל מה שזכר בזה-החלק אלא להורות על מציאות הפועל לכל הנמצאות לבד; והוא העקר הראשון.

נותנים מציאותה - מרכיבים אותה. ונקיימים מציאותה - בונים את המשכיות קיומה. ברצון - מתוך רצונו. והמדבר - בני אדם. מתחלפים - שונים, חלוקת ימי הבריאה. הנמצאות השפלות - הנבראים הגשמיים. הצורה - נותנת את המשמעות. ולזה - ולכן. נתאחרה יצירתו - מין האדם נברא אחרון. הפועל - ה' הבורא. התכלית - המטרה.

ראיה מתורת משה לדתות האלהיות

שלש התחלות בפרשת בראשית

מציאות ה' בבריאת העולם

האדם הוא עיקר כוונת היצירה

יצירת האדם אחרון